

Een Lichaam is een Lichaam is een Lichaam

Over de morele imperatief van het gezondheidsonderzoek

Antwoord aan Ineke Klinge

Eind december 2002 publiceerde *Gender. Tijdschrift voor Genderstudies* een themanummer getiteld 'De biologisering van het alledaagse'. Binnen dit thema zijn vier artikelen opgenomen: van Joan Scott over de relevantie van gender voor feministische theorievorming, van Dymphie van Berkel en Marta Kirejczyk over nieuwe IVF-technieken en de implicaties voor verwantschap, van Anita Hardon over de scripts van verschillende voorbehoedsmiddelen in relatie tot waar en door wie ze gebruikt worden en van ondergetekende (M'charek) over genetisch onderzoek naar verwantschap en verschillende manieren waarop sekse tot stand wordt gebracht. Dit themanummer leidde tot 'teleurstelling en ergernis' bij Ineke Klinge en vormde de aanleiding voor haar reactie 'Verhalen vertellen of praktijken willen veranderen: De actuele relevantie van sekse en gender' (*Tijdschrift voor Genderstudies*, 2003, nr.3).

Klinge, 'genderexpert biomedische praktijken', toont zich met name 'geïrriteerd' over de bijdragen van Scott en M'charek. Scott stelt de huidige politieke kracht van het begrip gender ter discussie. Ze wijst op een hernieuwd essentialisme in relatie tot de opmars van het evolutionair biologisch denken en pleit voor nieuwe begrippen voor feministische politiek. M'charek laat zien dat hoewel de genen en het DNA stelselmatig aangewezen worden als de ultieme determinanten van biologische verschillen, de wetenschappelijke praktijk van genetica een grote mate van heterogeniteit vertoont. Zo is genetische sekse niet stabiel, maar verandert ze

voortdurend van inhoud afhankelijk van de gebruikte technieken en praktijken.

Op de inhoud van beide artikelen gaat Klinge niet in. Ze noemt wat titels, een uit de context gerukt citaat ('niet het individu maar de verwantschap heeft sekse', p. 46) en een zelf geconstrueerd citaat ('hoe 153 mannelijke samples hun sekse verloren tijdens transport van Nederland naar Duitsland', p. 46 [cursief AM]). Ineke Klinge heeft een missie, of liever, twee.

Haar eerste is om decennia van feministische theorievorming haar plaats te wijzen. Maar welke eigenlijk? Op het eerste gezicht lijkt Klinge een probleem te hebben met 'de taal' die binnen genderstudies gebezigd wordt. Zo leveren de teksten van Judith Butler geen leesplezier op, komen genderstudies-experts 'geen steek verder met deze verhalen' en zijn '[v]eel van deze theoretische discussies [...] in mijn ogen ontaard in taalspelletjes', aldus Klinge (p. 46). Maar haar referentie aan 'taal' verderop laat zien dat het haar om iets anders te doen is. Het gaat haar om een afbakening tussen relevante en niet-relevante bijdragen binnen genderstudies. Want met betrekking tot de twee bekritiseerde artikelen stelt ze: 'dat het weliswaar bijdragen aan theoretische debatten mogen zijn, mooie verhalen zo u wilt, maar ze blijven steken in taal. Praktijken verander je er niet mee' (p. 46). Nu is het zo dat een wetenschappelijke publicatie geen politiek programma is. Maar daar kunnen we, met een parafrasering van Latour, aan toevoegen dat het lot en het prak-

tijkveranderend vermogen van elke wetenschappelijke tekst in de handen van zijn toekomstige lezer ligt. Een tekst kan verslonden of vergeten worden, hij kan onder collega's verspreid raken of in onderwijs ingezet worden, hij kan verkeerd begrepen worden of 'vertaald' worden naar specifieke contexten en voor specifieke doeleinden. Bovendien geldt voor alle wetenschappers dat ze één centrale technologie hebben, en dat is taal en tekst.

Maar het gaat Klinge minder om de taal, of het taalgebruik, van de bekritiseerde auteurs – ook al worden die voortdurend naar voren geschoven als punten van kritiek – maar veel meer, zoals gesteld, om het onderscheid tussen relevant en niet-relevant genderonderzoek. 'Als je wilt dat je boodschap aankomt bij biomedische onderzoekers, dan kun je niet vluchten in nieuwe taal of theorie, maar zul je ervoor moeten zorgen dat je ze de instrumenten (in dit geval heldere en bruikbare definities van sekse en gender) verschaft waarmee ze aan de slag kunnen' (pp. 46-47). Uit dit citaat wordt duidelijk waar volgens Klinge het probleem ligt. Het bovenstaande lijkt te zeggen dat we, met de publicatie van Scotts klassieker *Gender: A useful category of historical research* in 1986, al hebben uitgevonden wat sekse en wat gender is en dat er te veel onderzoekers bezig zijn met onderzoek en theorievorming rond deze categorieën, in plaats van ze bruikbaar te maken voor anderen om mee te werken. Dit geeft aan dat de grens tussen relevante en minder relevante wetenschap, althans voor Klinge, niet een kwestie van 'taal' is, maar eerder een van locatie. Het is een grens tussen wetenschappers die in de ivoren toren van theorie zitten en anderen die wortel schieten in de praktijk. Deze surrealistische waarneming botst niet alleen met de weerbarstigheid van de wetenschappelijke praktijk. Het is bovendien een *politieke* marginalisering van belangrijke innovatieve ontwikkelingen op het gebied van theorie, methode en onderzoeksubjecten van de talrijke vakgebieden waarbinnen genderonderzoek wordt verricht. Wanneer bijvoorbeeld 'grote (gespeelde?) onbe-

vangenheid' (p. 46) niet herkend wordt als *methodologische onbevangenheid* – een methode die binnen de antropologie, de empirische filosofie en het wetenschapsonderzoek een lange traditie heeft – kan dat alleen maar wijzen op onbekendheid met de betekenis van bovengenoemde bijdragen. En wanneer het stellen van de vraag 'wat is sekse?' gezien wordt als een herhaling – '[i]n navolging van de klassieker van Annemarie Mol "Wie weet wat een vrouw is?"' (p. 45) – wijst dat niet alleen op een gebrek aan gevoeligheid voor verschillende praktijken, maar ook op een ongevoeligheid voor de theoretische of methodologische aspecten die zelfs aan dezelfde vragen kunnen kleven. De vraag stellen naar sekse in een DNA-laboratorium kan andere antwoorden opleveren dan in een kliniek, en dezelfde vraag vanuit etnografisch perspectief kan andere antwoorden genereren dan vanuit een filosofisch perspectief. Het idee dat biologische verschillen een gegeven zijn en dat vragen daaromtrent reeds beantwoord zijn, brengt mij op de tweede missie van Klinge.

De tweede missie van Klinge is om aandacht te vragen voor onderzoek naar gezondheid en gezondheidszorg en voor de belangrijke politieke taak die voor genderstudiesexperts is weggelegd. Klinge beargumenteert dat het begrip gender aan relevantie heeft gewonnen 'nu onderzoek op het gebied van genomics zich het lichaam (en dus sekse) weer sterker dreigt toe te eigenen' (p. 45). Naast gender verdient volgens haar ook het begrip sekse 'de *juiste* aandacht' (p. 46, [cursief AM]). En daar '[b]iologische processen in lichamen blijven plaatsvinden' (46) geldt hetzelfde voor het lichaam. Dit zou suggereren dat genderexperts op het gebied van gezondheid en gezondheidszorg veel baat hebben bij feministisch onderzoek naar sekse en het lichaam. Maar niets lijkt minder waar te zijn. Klinge gaat het om de *juiste* aandacht. Het gaat haar om processen die *in* het lichaam plaatsvinden; om een prediscursief lichaam dat zich aandient, dat gezond of ziek is, en dat, mits juist begrepen, antwoorden biedt op hoe het (biologisch gezien) behandeld moet worden. Een

weergave die noch recht doet aan de complexe geschiedenis van de medische wetenschap en aan de wijze waarop deze, middels theorieën, technieken en representaties, bijgedragen heeft aan begrip van en interventies op het lichaam, noch aan de alledaagse betekenis die we geven aan wat er *in* het lichaam gebeurt. De 'werking van de lichamelijke materie' (p. 47) is niet alleen onlosmakelijk verbonden met de articulatie ervan in medische praktijken en technieken, maar ook met alledaagse kennis en technologie op het gebied van ziekte en gezondheid. Het lichaam is op zijn minst een veld van twist en rivaliserende representaties van wat er *in* het lichaam gebeurt.

Feministische onderzoekers hebben in tal van studies laten zien hoe verschillende technieken en praktijken leiden tot andere verschillen tussen lichamen. Verschillen in Hb-percentages, immuunsysteem, hormoonspiegel of in het DNA kunnen het onderscheid tussen man en vrouw, zwart en wit, zelf en ander, steeds weer op een andere manier tot stand brengen. Bovendien heeft de speciale aandacht voor technologie en voor medische visualiseringstechnieken laten zien hoe de grenzen tussen wat er in en buiten het lichaam plaatsvindt vervagen en voortdurend verschuiven. Lichaam en technologie zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en bestaan – in welke vorm dan ook – bij de gratie van die verbondenheid; hoewel nooit stabiel en nooit voor eeuwig in die relatie. In haar opiniebijdrage erkent Klinge dat er in het werk van onder andere Haraway en Butler '*uitspraken* over het lichaam/de materialiteit' (p. 46, [cursief AM]) worden gedaan. Maar ze betoogt (met Kuhlman en Babish) dat Haraway en Butler '*eigenlijk* niet geïnteresseerd zijn in gezondheid en dat er tussen hun uitspraken over het lichaam en gezondheidsissues geen verbinding gelegd kan worden' (p. 46). Klinge is gealarmeerd door de neiging van biomedisch onderzoek om zich het lichaam toe te eigenen. Maar welke toe-eigeningspraktijk hebben we hier? Het is bekend dat gezondheid moreel hoog scoort, en terecht. Maar die more-

le bagage wordt hier in naam van het gezondheidsonderzoek gemobiliseerd om het ware spreken over het lichaam te identificeren. Butler en Haraway doen weliswaar *uitspraken* over het lichaam en hoe het materialiseert – wellicht interessant voor theorievorming –, maar ze zijn niet geïnteresseerd in gezondheid (volgens Klinge c.s.) en kunnen als irrelevant terzijde worden geschoven. Het gezondheids-onderzoek wordt zo verheven tot een moreel imperatief. 'Als je de gezondheidszorg wilt verbeteren [en dat willen we, AM], zul je wel [de juiste?, AM] aandacht moeten besteden aan wat er in een vrouwenlichaam anders verloopt dan in een mannenlichaam, of in een wit lichaam anders ten opzichte van een niet-wit lichaam' (p. 47). En om dat onderscheid te maken hebben we geen onderzoek of theorie nodig. Immers, in de praktijk is niet alleen sekse en gender, zwart en wit te vinden, maar ook het lichaam...

Is een lichaam is een lichaam.

Amâde M'charek